

Рівненський державний гуманітарний університет
Філологічний факультет
Кафедра української та зарубіжної літератури

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра

ТРАДИЦІЙНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ У ДОСВІДІ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

Виконала здобувачка II курсу групи У-61
спеціальності А4 Середня освіта
ОПП «Українська мова і література»
Олеся ЧЕРНАЧУК

Науковий керівник – Мирослава КРУПКА,
кандидатка філологічних наук

Рецензент – Наталія ЧИЖ,
кандидатка філологічних наук

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МОДЕЛЬ ТРАДИЦІЙНОГО СОЦІУМУ В ЛІТЕРАТУРІ ХІХ СТОЛІТТЯ.....	8
1.1 Сентиментальна емоційність і культ родинних почуттів у повісті «Маруся» Григорія Квітки-Основ'яненка.....	8
1.2 Національні типи у романі Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?».....	13
РОЗДІЛ 2. НАРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНСЬКОГО СВІТУ В МОДЕРНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	20
2.1. Архаїчні вірування як основа світогляду персонажів повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків»	20
2.2 Руйнування традиційної родинної моделі в повісті Ольги Кобилянської «Земля».....	25
РОЗДІЛ 3. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЖИТТЄПISУ ТА ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ.....	35
3.1 Місце творчості Ольги Кобилянської у чинних програмах із літератури для школи.....	35
3.2 Виклад матеріалу за творчістю Ольги Кобилянської у шкільному курсі української літератури.....	38
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	48

ВСТУП

Традиційний український світ становить одну з ключових проблем українського літературознавства та культурології. У різні історичні епохи митці зверталися до фольклорної та етнокультурної спадщини народу як до фундаменту національної ідентичності, відтворюючи в художніх текстах моделі родинного життя, морально-етичні норми, обрядовість, стосунок людини до природи та сакрального. В умовах сучасних суспільних трансформацій тема традиційного українського світу набуває особливої актуальності, оскільки дає змогу осмислити витоки українського менталітету, окреслити сталі моделі культурного буття та простежити їхню еволюцію.

Актуальність обраної теми зумовлена також потребою системного перегляду літературних текстів XIX – початку XX століття, у яких національні традиції, фольклорні образи та архаїчні уявлення репрезентовано не лише як естетичний компонент, а як форму колективної пам'яті українського народу. Особливо цінними в цьому контексті є твори Григорія Квітки-Основ'яненка, Панаса Мирного, Михайла Коцюбинського та Ольги Кобилянської, у яких традиційний український світ представлено багатовимірно: від ідеалізованого патріархального порядку до трагічних проявів взаємодії людини з природою, громадою та духовним досвідом.

Про специфіку української ментальності та культури йдеться у роботах Р. Демчук [20], І. Ігнатенко [22],[23], Т. Зелінської [27], О. Кісь [29], С. Кримського [34], Н. Лисак [39], Н. Побірченко [58], М. Степика [66], В. Яніва [81]. «Спільний вчинок етнокультурної міфотворчості конструктивно розв'язує суперечності індивідуального авторського міфотворення і суспільного бачення минулого, сьогодення та майбутнього етнокультурної спільноти. В ході цього спільного вчинку досягається розвивальний ефект стосовно всіх учасників формувального експерименту і це надає унікальні можливості для успішної реалізації як спільних, так і індивідуальних цінностей і смислів. При цьому, вищою цінністю визнається автентичність

індивідуального буття, а суспільне розглядається як його необхідна умова» [24].

Творчість письменників-класиків неодноразово ставала предметом зацікавлення літературознавців. Зокрема, про Григорія Квітку-Основ'яненка йдеться в дослідженнях І. Біловол [4], О. Борзенка [9], Я. Вільної [12], М. Галушкіної [14], А. Малиновського [41], О. Маленко [42], Л. Масенко [46], О. Студілко [67], В. Трофименко [70], Л. Ушкалова [73], Д. Чик [75], Ж. Янковської [82]. Науковиця Я. Вільна зауважувала: «Важливим є врахування і того, що глибина релігійності ... була тією «онтологічною потребою» (Ж.-П. Сартр), котра в індивідуальному досвіді загалом сприяє досягненню божественного в людській природі» [12].

Про життєвий та творчий шлях Панаса Мирного написано чимало праць: А.Бакал [3], Л. Боярська [10], Н. Гаєвська [13], О. Майдан [40], М.Мартінова [45], Т. Матвєєва [47], І.Михайлин [49], О. Михальчук [50], С. Негодяєва [53], Р.Тимків [68], М.Турчин [71], Л.Ушкалов [74]. Проте, серед них можна виокремити роботу Леоніда Ушкалова «Реалізм – це есхатологія: Панас Мирний» [74]. У праці, присвяченій життю і творчості Мирного, чітко окреслюється письменницький шлях автора, що переплітається із життєвими фактами. Серед статей доцільно виділити такі як «Пропаша доля внука» Марії Турчин [71], в якій здійснено спробу інтерпретувати образ Чіпки Варениченка. У розвідці «Об'єктивний тип романного мислення» (за романом «Хіба ревуть воли, як ясла повні?...»)» Оксана Михальчук [50] аналізує історію написання роману та переконує, що твір побудований як роман-біографія. Вона звертає увагу на те, як автор оповідає про події та говорить про психологічне дослідження, яке здійснював Панас Мирний у своєму романі.

Багато досліджень було присвячено життю та творчості Михайла Коцюбинського – відомого письменника-модерніста. Серед ґрунтовних праць варто виділити: І .Бестюк [7], О. Бондаренко [8], С. Жили [21], С. Єфремова [25], Л. Кучер [37], Я.Поліщука [59], [60], Т. Саяпіної [63].У розвідці

«Михайло Коцюбинський» С. Єфремов подає факти з життя Михайла Коцюбинського, що сформували його як письменника [25]. Ярослав Поліщук у своїй праці «І ката, і героя він любив...» подає характеристику «Тіней забутих предків» [59, 64].

Сучасні дослідження творчості Ольги Кобилянської представлені значною кількістю праць філософського, літературознавчого, фольклористичного, педагогічного напрямків, зокрема І. Ахатової [2], В. Бельченко [5], С. Вардеванян [11], Т. Гундорової [16], А. Гурдуз [17], І. Демченко [19], М. Крупки [35], М. Кудрявцева [36], Р. Марків [43], Л. Маркурляк [44], Я. Мельничук [51], Г. Нікітчиної [52], М. Павлишина [51], С. Павличко [55], Л. Семенко [64], О. Смолякової [65], М. Шапочки [78], І. Юдицької [79]. Знаковим щодо цього було обговорення О. Кобилянської в класичному дослідженні Соломії Павличко «Дискурс модернізму в українській літературі» [55]. Творчість О. Кобилянської стала об'єктом дослідження у книзі Тамари Гундорової «*Femina melancholica*: Стать і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської» [16], де запропоновано осмислення ролі письменниці у трансформації гендерного літературного канону. У праці Марка Павлишина «Ольга Кобилянська: Прочитання» [51] по-новому розглядаються питання розвитку світогляду й ідентичності письменниці.

Попри те, що творчість Григорія Квітки-Основ'яненка, Панаса Мирного, Ольги Кобилянської та Михайла Коцюбинського належить до української класичної літератури, проте вона потребує інтерпретації з врахуванням новітніх літературознавчих підходів та методологій, що і становить **актуальність** нашого дослідження.

Метою роботи є комплексне дослідження способів художнього конструювання української традиції в прозі Григорія Квітки-Основ'яненка, Панаса Мирного, Михайла Коцюбинського та Ольги Кобилянської, виявлення спільних і відмінних підходів до зображення народної культури, аналіз етнокультурних моделей, що формують образ української духовної традиції.

Для досягнення поставленої мети передбачається виконання таких **завдань:**

- визначити художні особливості репрезентації народних звичаїв, обрядів і морально-етичних норм у текстах досліджуваних авторів;
- простежити специфіку відтворення моделі родини, громади, взаємин людини з природою;
- зіставити художні підходи різних письменників до осмислення національної традиції;
- з'ясувати специфічні риси українця як національного типу;
- розробити методичні рекомендації щодо вивчення повісті Ольги Кобилянської «Земля» в школі.

Об'єктом дослідження є художнє відображення традиційного українського світу в літературному процесі ХІХ – початку ХХ століття, представлене творами «Маруся» Григорія Квітки-Основ'яненка, «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного, «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського та «Земля» Ольги Кобилянської.

Предметом дослідження є художні моделі побуту, моралі, обрядовості, національного характеру та взаємодії людини з природним і соціальним середовищем, репрезентовані у вказаних творах.

Методологічна основа роботи. Теоретико-методичні засади дослідження ґрунтуються на системному підході до об'єкта вивчення, який передбачає органічне поєднання порівняльно-історичного та історико-функціонального принципів, використання описового та аналітичного методів дослідження художнього матеріалу, зокрема гендерології, наратології та міфопоетики.

Практичне значення нашої роботи полягає у можливості використання її результатів під час вивчення літератури ХІХ-ХХ століття в загальноосвітній та вищій школах.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (82 джерела).

Апробація результатів дослідження.

Конференції

- Звітна наукова конференція викладачів, співробітників, докторантів, аспірантів та студентів Рівненського державного гуманітарного університету (Рівне, 2024-2025 рр.).

- Науково-практичний семінар «Українська література в культурологічному аспекті» (Рівне, 2024), (Рівне, 2025).

Публікації

1.Черначук О. Любовний наратив крізь призму сентименталізму (за повістю Григорія Квітки-Основ'яненка «Маруся») . *Українська література в культурологічному аспекті: матеріали науково-практичного семінару* / ред. кол. О. Кирильчук, М. Крупка. Випуск IV. Рівне : РДГУ, 2024. С.29-30.

2.Черначук О. Трагедія родинних взаємин у художньому світі Ольги Кобилянської *Українська література в культурологічному аспекті: матеріали науково-практичного семінару* / ред. кол. О. Кирильчук, М. Крупка. Випуск V. Рівне : РДГУ, 2025. С.41-43.

РОЗДІЛ 1. МОДЕЛЬ ТРАДИЦІЙНОГО СОЦІУМУ В ЛІТЕРАТУРІ ХІХ СТОЛІТТЯ

1.1. Сентиментальна емоційність і культ родинних почуттів у повісті «Маруся» Григорія Квітки-Основ'яненка

Григорій Квітка-Основ'яненко, працюючи над своїми творами, акцентував увагу та оспівував найбільш шляхетні українські якості. Сам автор підкреслював, що «Марусю» поряд із рештою своїх праць, він запозичив із реального життя, почерпнувши натхнення у буденності українського села та його мешканців. У процесі створення образів, переважно спирався на мотиви народних пісень, а також на фольклорні та естетичні прийоми, властиві їхньому формуванню. «Позитивний герой Г. Квітки, зазвичай, глибоко віруюча людина, оскільки письменник вважав, що саме релігійні системи забезпечують інтенсивність людської духовності. У своєму релігійному світовідчутті письменник був налаштований саме на православ'я у християнстві, глибоку відданість якому виявляє в художній моделі, де віра, церква усвідомлюються як складові інститути держави. Усвідомлення наявності в світоглядних засадах письменника плюралізму дозволяє, вважаємо, знайти у вчинках його героїв керування обов'язком та нехтування егоїстичними пориваннями, переважання глузду над імпульсивністю, і в той же час, – прагнення жити серцем і вірити його досвіду» [9, с. 24].

Створення оповідання «Маруся» припало на переломний час кінця XVIII – початку ХІХ століття, коли українське суспільство перебувало під могутнім впливом традиційних народних уявлень про моральність. Ці уявлення являли собою сплетіння християнських доктрин, фольклорних обрядів та специфічного бачення честі та обов'язку перед родиною. Автор прагнув через прозу передати, наскільки глибоко народна мова здатна відображати внутрішні переживання звичайної людини.

У творі простежується виразний вплив християнського світогляду, який виступає як головний регулятор моралі та поведінки персонажів. Для селян

того часу релігія не була приватною справою, а соціально-культурним механізмом, що визначав допустимі рамки поведінки, ставлення до укладання шлюбу, родини та питання честі. У контексті «Марусі» цю функцію виконує моральний кодекс, узгоджений з релігійною традицією: любов, одруження та сімейне життя мусять бути освячені духовно-моральним засадами, які відповідають як Божій волі, так і громадському укладу. «Таким чином, розлогий дидактичний вступ до повісті «Маруся» побудовано значною мірою згідно з риторичними традиціями давньої української літератури. Оповідач прагне досягти легкості сприйняття завдяки нагромадженню риторичних фігур, безпосередньому зверненню до уявного життєвого досвіду читача» [67, с. 270].

Повість «Маруся» яскраво ілюструє, як народна мораль та християнські принципи гармонійно співіснували у свідомості тогочасного українського суспільства.

Головна героїня Маруся – втілення ідеалу української дівчини, що сприймається органічним у контексті житійної та фольклорної традицій: «Висока прямесенька, як стрілочка, чорнявенька, очиці – як тернові ягідки, брівоньки – як на шнурочку, личком червона, як панська роза, що у саду цвіте, носочок так собі прямесенький, з горбочком, а губоньки – як цвіточки розцвітають, і меж ними зубоньки – неначе жорнівки, як одна, на ниточці нанизані» [28, с. 18]. Окрім зовнішньої краси, Маруся наділена моральними чеснотами: за натурою скромна, працююча і релігійна. Дівчина поважає своїх батьків: «Тільки було наша Маруся уряди-годи збереться до подруженьки на весілля у дружечки ... прийде вже у неділеньку, посидить, пообіда, а як виведуть молодих надвір танцювати, вона тут чи побула, чи не побула, мерщій додому; розібралась, роздяглась, давай піч топоти і вечерять наставляти, і вже мати за нею було ніколи не поспішиться» [28, с. 19]. Одягнена Маруся також за народними уявленнями: біла сорочка, картата альта, шовкова запаска, каламайковий пояс, біла хусточка біля пояса, сині суконні панчохи і червоні черевички. Все звичайно найдобротніше, бо була дуже працюючою й єдиною

дочкою в заможного батька. І дівочі прикраси неабиякі: на голові дорогі стрічки, на шії намисто і дукачі з рубіновими камінцями тощо.

У образі Василя вловлюються риси типового українського хлопця, як еталону мужності: «Старшим боярином був з города парубок, свитник Василь. Хлопець гарний, русявий, чисто підголений; чуб чепурний, уси козацькі, очі веселенькі, як зірочки: на виду рум'яний, моторний, звичайний; жупан на ньому синій і китаєва юрка, поясом, з аглицької каламайки підперезаний, у тяжинових штанях, чоботи добрі, шкапові, з підковами» [28, с. 23]. Василь, є гарною парою для Марусі, чесний і порядний хлопець, шанує старших та народні традиції.

Наум Дрот заможний, добропорядний, роботящий селянин, господар, ревний богобоязливий християнин, добрий сім'янин, який поважає свою дружину Настю та безмежно любить доньку Марусю. Наум Дрот є вольовою та цільною натурою, надзвичайно сильною. Навіть у найважчі моменти свого життя (як втрата доньки) він знаходить опору у вірі.

Настя, дружина Наума Дрота і матір Марусі, – добра і працююча господиня, слухається у всьому свого чоловіка: «ночі не поспить, усюди старається, б'ється, достає і вже зробить, і достане, чого мужикові хотілось» [28, с. 29]. Настю зображено лише в контексті відносин з Наумом та Марусею, як слухняну дружину та люблячу матір.

Сімейне оточення Дротів відіграє ключову роль у становленні особистості та духовного світогляду персонажів. У родині панує атмосфера взаємної поваги, де міжособистісні зв'язки ґрунтуються на турботі, готовності підтримати. Батьки демонструють глибоку прихильність до своєї доньки, а їхній виховний підхід спирається на засади християнської етики: чесність, стриманість, старанність у праці та шанобливе ставлення до старших. Рутину життя родини відзначається впорядкованістю та робочою організованістю, що сприяє підтриманню ладу й затишку в їхньому житті.

Релігія виступає фундаментом у світогляді героїв. Наум і Настя як представники старшого покоління є глибоко віруючими людьми, що живуть за

принципом: на все воля Божа. Такою виросла і донька Дротів – Маруся: дівчина з повагою ставить до релігійних звичаїв, дотримується постів і церковних обрядів. «Крім того, Г. Основ'яненко доводить правильність своєї думки прикладами з повсякденного життя простолюду та судженнями сільського духовництва, яке сприймається оповідачем як безумовний авторитет» [67, с. 271].

Утворенню родини українці завжди надавали великого значення. Відповідно до цього формувалася весільна обрядовість – справжня народна драма, що включала ігрові дії, танці, співи, музику. У характері весільної обрядовості відбилася народна мораль, звичаєве право, етичні норми та світоглядні уявлення, що формувалися протягом століть.

Образи Марусі та Василя у цій повісті формують одну з найяскравіших літературних зразків ідеалізованого українського почуття відданості.

У побудові повісті кохання виступає передусім як глибоке та природне почуття, що зароджується у межах усталеного сільського оточення. Психологічний стрижень у зображенні Марусі та Василя простежується крізь внутрішню щирість та непохитність їхніх намірів. Авторова увага свідомо оминає надмірну пристрасність чи драматизацію, натомість образи молодих людей вибудовуються як носії високої моральності та внутрішньої гармонії.

Автор майстерно змальовує численні сцени повсякденного життя, де Маруся та Василь знаходяться у злагоді з оточуючим світом природи. Така модель любові, що поєднується з природністю, типова для літератури сентименталізму й відповідає просвітницькій ідеї про природжену чистоту людської душі.

Духовний вимір прихильності Марусі та Василя формується відповідно до християнських уявлень, де любов є рисою, що наближає людину до вищих сил. У творі неухильно акцентується увага на цнотливості, моральній гідності та глибокій побожності обох героїв. Маруся стає уособленням ідеалу християнської дівчини, яка не лише плекає почуття до обранця, а й

підпорядковує власні емоції вимогам морального обов'язку. Її побожність не протистоїть кохання, а доповнює його.

Важливим також є те, що почуття Марусі та Василя має не суто приватний, а загальнозначущий характер. У народній традиції історія кохання часто розглядається як етичний приклад, повчальна модель для життєвої поведінки та емоційної культури. Сакралізація почуттів у повісті резонує з традиційною українською моделлю: любов – це дар Божий, що підносить людину, але водночас вимагає від неї моральної дисципліни.

Персонажі втілюють ідеал українського почуття. Саме завдяки цьому їхня історія виходить за межі особистого сюжету і набуває значення морального міфу. Така міфологізація любові узгоджується з етнічною традицією сакрального осмислення сім'ї, шлюбу, вірності та емоційного єднання [20].

Повість позначена гуманним ставленням письменника до селянства, прославленням народних звичаїв та обрядів. Письменник звернувся до основних мовно-стилістичних засобів сентименталізму: ліризму, пестливих форм слів, прекрасних українських пейзажів, чутливих і ніжних натур, зворушливих драматичних ситуацій, народних обрядів і звичаїв.

У повісті Григорія Квітки-Основ'яненка «Маруся» злиття мотивів сентиментальних та релігійних цінностей створює образ ідеалізованого українського села, глибоко укоріненого в народному світогляді та духовних надбаннях. Через історію взаємного почуття Марусі та Василя автор акцентує увагу на важливості моральних чеснот, непохитності та чистоти емоцій. Сентиментальні складові фокусують увагу на внутрішньому світі героїв, їхніх переживаннях і прагненнях, викликаючи у читача глибоке співчуття. Релігійні настанови та обряди, що пронизують увесь сюжет, насичують твір глибиною і підкреслюють зв'язок із християнськими засадами, демонструючи прийняття волі вищих сил та віру у вічне буття. Таким чином, «Маруся» постає не лише зворушливою історією любові, а й своєрідною духовною панорамою життя українського народу, де кохання і віра є визначальними орієнтирами на життєвому шляху людини.

1.2 Національні типи у романі Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»

Панаса Мирного вважають одним з великих письменників епохи реалізму. Оксана Майдан, аналізуючи романи Панаса Мирного, доходить висновку, що «в письменника метою художньої дії є не тільки зобразити вплив навколишнього середовища на конкретну людську долю, а й знайти межу, де стає неможливим гармонійне співіснування особи й оточення і починається зворотній вплив» [40, с. 28].

Так, роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?..» вважають першим соціально-психологічним романом в українській літературі. Панас Мирний та Іван Білик намагаються дати характеристику психологічному образу Чіпки Варениченка через вплив соціуму та генетичних рис. На сторінках роману постає картина тодішнього суспільства, на тлі якої відбувається трагедія людини як однієї із частинок цього суспільства.

Історія, зображена в романі, як і Чіпка, має свій прототип. Автор за основу свого роману бере реальні події. У 1872 році письменник вирішує перед великодніми святами здійснити подорож із Полтави до Гадяча. Саме там, в одному із сіл (с. Заїчинці) Панасу Мирному розповідають історію про Василя Гнидку, який разом із усією своєю ватагою вбив родину заможного козака.

Сам митець так говорить про Василя Гнидку : «На мій погляд, Гнидка – безталанна дитина свого віку, скалічений виводок свого побиту..., де все стало і стоїть нерухомо на однім місці, стояло, поки зачало гнити у самому корні... А тут устає таке питання: не я задавлю мене задавлять!.. І кидається чоловік, як звірина, на все, купається у крові людській і знаходить у тім свою утіху...» [74, с. 76].

Ця історія і вплинула на написання нариса «Подоріжжя од Полтави до Гадячого». Проте він вирішив на цьому не зупинятись і продовжив роботу над цією темою, до якої залучив згодом і брата, написавши роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?».

Іван Білик – співавтор роману так висловлюється про зображене в романі: «Громадський строй лежить опукою на людині і як би не силився поодинокий чоловік з його вирватись – він його давить своєю вагою. Громада – великий чоловік. Чи в доброму так, чи й у лихому – все однаково. Тим-то, щоб покарати якого чоловіка лихого або які громадські хиби, не слід нападом напускатись на поединчих людей. Треба розказати, звідкіля і як іде яка хиба, що її піддержує, як вона розпросторюється: тоді вона в пень буде підрубана – і передові люди її зречуться, а за передовиками – й громада. Тим-то й мають тепер вагу тільки ті письменці, що йдуть громадською, соціальною тропою і соціальним поглядом озирають життя народне» [74, с. 81].

На сторінках роману репрезентовано історію людини, яка стала зайвою в своєму суспільстві і марно намагалась добитися справедливості. Ідейно-світоглядна основа твору реалізується через характер Чіпки Варениченка – представника «пропащої сили». Цей образ неоднозначний і складний, здатний викликати протилежні емоції: від захоплення волею Чіпки до зневаги героя як розбійника. Ставлення соціуму до героя формується ще задовго до його народження, а обставини, за яких він народжується, вже готують читача до того, що його життя буде нелегким, а подекуди й жорстоким до нього.

У типовій сім'ї Остапа Хруща та Мотрі має з'явитися дитина, водночас з'ясовується, що батько вже одружений та має дітей. Вагітна Мотря залишається із своєю матір'ю наодинці з проблемою, адже люди, які живуть поруч, починають проявляти зневагу до жінки. Ще під час вагітності до Чіпки, як ненародженої дитини, було негативне ставлення і вже було зрозуміло, що це суспільство не зможе його прийняти. В цей час були упереджені думки та громади, але ж ні Мотря, ні її дитина не винна в тому, що сталось з ними на життєвому шляху. Отже, ці початкові прояви несприйняття Чіпки суспільством почалися ще задовго до його народження.

Навіть сама поява на світ описується крізь призму травми, як проєкція проблемного майбутнього: «...породила Мотря сина, – та ще й породила неабияк. Роди були тяжко трудні: потугувала ними Мотря два дні й дві ночі, не

своїм голосом викрикуючи... Що вже не робила «довгоп'ята баба» повитуха, – ніщо не помагало. Ледве Мотря на той світ не переставилась. Уже й не кричала й не стогнала – лежала мертвою колодою... Аж на третій день «господь її помилював»: серед тихого плачу Орищиного почувся голосний дитячий крик...» [48, с. 20]. Тяжка поява хлопця на світ ніби попередила його сім'ю, що і йому самому буде важко жити в цьому світі, хоча кожен і так це розумів. З перших днів народження до Чіпки ставляться як до «виродка», як не до людини, а до втілення нечистої сили, хоча й дитина не винна в тому, що народилась за таких обставин.

Яскравим моментом, який доводить чужорідність Варениченко є той, коли священник відмовляється хрестити малу дитину. Виходить, що суспільство його не визнавало як рівного собі ще з народження. Також важкі пологи символізують тяжку долю, яка чекає на нього, тому, можливо, і не дуже бажаною була поява хлопця на цей світ, бо наперед було відомо про те, що робитиме Чіпка за життя. Також досить яскравим є той момент, коли люди говорять про те, що батько Ничипора був чортом і, власне, він сам є його продовженням, тобто злою силою. Люди самі нав'язали з дитинства Чіпці ярлик «іншого». «Як підріс Чіпка – став бігати, то вибіжить було з двору на вигін, та прямо до дітвори так і чеше. Так же й дітвори його не приймає. Зараз почнуть з його глузувати, щипати, а іноді поб'ють та й проженуть... Недурно пани своїм родом величаються. На селі теж розпитують – хто якого роду...» [48, с. 26]. З цього епізоду видно, що діти не виявляють бажання товаришувати з хлопцем, зневажаючи його як «виродка суспільства», хоча на це не було жодних вагомих причин: він просто ріс без батька. Це ставлення ровесників до себе Чіпка розцінює як несправедливе, тому можна констатувати, що такі прояви нерівності та утиснення з боку суспільства призвели до тих наслідків, які автори демонструють вкінці роману. Автори показують, що Чіпка ще з дитинства почав сторонитися людей та вважав їх лихими та недобрими. Таке враження в нього виникало після прочитання бабусею казок. Він вважав, що

люди відібрали єдність природи і людей. Тобто, відстороненість від людей в Чіпки закладається із самого дитинства.

Злидні змусили малолітню дитину йти на роботу до Бородая. Проте Чіпка не вирізнявся особливим прагненням працювати, більше любив лежати і думати. Спочатку Бородай добре ставився до хлопця, «але раз якось розсердився господар, що не послухав Чіпка, – узяв його та й вибив. Розсердився й Чіпка... та трохи за малим не опалив хазяїна! Як не було в хаті нікого, він поліз у піч, витяг жару в покришку, та й виніс у хлівець... Добре, що люди побачили – залили» [48, с. 43]. У цьому епізоді акцентується запальна вдача героя та психологічна налаштованість на конфлікт. Він прагне самореалізації та хоче стати важливим для суспільства. Автори детально діагностують перші прояви жорстокості героя стосовно інших людей, які, як йому здається, цілком виправдані і справедливі, хоча письменники показують помилковість таких оцінок персонажем.

Подальший розвиток дії приводить до зміни обставини життя персонажа, які кардинально впливають на внутрішнє та зовнішнє самоусвідомлення героя – він починає господарювати: «Чіпка так і припадає до хазяйства. Рано встає, пізно лягає, – та все в полі та в полі. Хоч не дуже радіє, та й не журиться: за роботою ніколи. Сам на себе, на свою працю всю надію покладає. Припадає до того поля, наче закохався в його... Не тільки в будень – і в свято» [48, с. 80]. Завдяки впертості, як визначальній рисі характеру, Чіпка зумів переосмислити колишні зlodіяння та знайшов порятунок від людських несправедливостей в своєму шматочку землі. Він став добрим господарем і при цьому зберіг свою жагу до справедливості, а чийсь образи або несправедливі слова, сприяли проявленню в Чіпки злості і зневаги до суспільства. Ці швидкі зміни в поведінці та характері селянина автори розглядають з психологічного ракурсу. Колись відкинений суспільством, він знайшов сенс свого життя та намагається реалізувати його, водночас герой тяжіє до відновлення правди та справедливості.

У романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Варениченко – це людина, яка віддана своїм принципам та поглядам і яка до останнього буде йти за своєю ціллю. Сусіди Чіпки здивовані такою поведінкою, бо вже давно нарекли його «пропащим». І вони ж продовжували чекати від нього чогось недоброго, адже не вірили в те, що він може бути таким, як всі.

Як тільки Чіпка зміг оволодіти собою, стати нарівні з іншими, що неможливо було в дитинстві, – його чекала зміна зовнішніх обставин – в героя відбирають землю – він знову відтворює дитячу модель, тобто поведінкова матриця «пропащої сили» домінує в характері персонажа. «Очі в Чіпки налилися кров'ю, в чоловічках засвітили огні... Коло серця – немає ні міри, ні ваги тому, що там діється!.. Горілка змішалася з страшною злістю – і запалила серце... Аж знемігся Чіпка. Сів на триніжку коло столу, схилив на руку голову – заснув...» [48, с. 198]. У цьому епізоді знову простежуються ті прояви жорстокості і несхожості з іншими людьми. Відчуття рівності з іншими зникло разом із надією назвати землю, яку він обробляв, своєю. Чіпку образило те, що він без землі стає ніким і він в усьому звинувачує соціум.

Чіпка починає вести асоціальний спосіб життя: грабувати навколишніх, відповідно, те, що зводив він протягом кількох років, зазнало краху. Герой, попри сильний характер, легко піддається стороннім впливам. Все, що для іншої людини могло б стати мотивацією для покращення свого становища, для Чіпки стає переходом на бік «пропащої сили». Проте, і на цей раз Варениченко зміг заволодіти ситуацією і почати все заново, реалізувавши у такий спосіб свій другий шанс.

Важливим елементом, який дозволяє говорити про те, що реалізація другого шансу Чіпки була досить важливою в його житті є одруження. Він зміг створити свою сім'ю, і втілити спробу повернутись до нормального життя, почати жити за законами суспільства.

За дружину собі він вибирає Галю Гудзь – дочку Максима Гудзя, який теж втіленням «пропащої сили» в творі. Кохана стала сенсом його життя та рушійною силою для того, аби Чіпка зміг повернутись до свого соціального

життя і нарешті зайняти те місце у суспільстві, про яке він завжди мріяв. Галя переконує героя вибрати любов, а не злочин: «Чіпко!.. голубе мій! кинь! Не буде щастя, не буде добра... Ти прийдеш уночі з побоїща, ляжеш коло жінки, та тими руками, що недавно людей давили, у крові грілися... будеш жінку пригортати... Тими вустами, що несли тільки лайку та прокльони всьому світу – станеш їй про своє кохання шептати, будеш цілувати... у-ух!..» [48, с. 307]. В даному випадку Галині слова звучать як пророчі. Проте, Ничипір на них не так часто звертає увагу. Саме в цей момент «пропаща сила» потрошки починає панувати над хлопцем, адже він в цей час є отаманом свого товариства, перед яким він має вже певні обов'язки і так просто покинути цю справу вже не може.

Але в цій ситуації Варениченко не помічає негативного впливу суспільства на нього, як в тих моментах, коли його права применшують. «Все це зумовило динамізм характеру героя роману, а звідси і його комунікативну багатогранність стосовно інших персонажів з метою виділення найсуттєвіших рис Чіпки», – характеризує образ головного героя Н.Рудецька [61]. Отже, можна констатувати той факт, що Чіпка, говорячи, що дбає про людей, насправді не так сильно переймається їхнім життям, а в такий спосіб намагається помститися за особисту образу та несправедливість.

Проте Галі вдається допомогти Чіпці знову стати господарем та законослухняним членом суспільства. Він має все для щасливого життя: землю, дружину, дім. Проте нові випробування стають для персонажа фатальними. Обраний у волость від громади села, Чіпка, проте, не отримує підтримки в поміщиків. Жорстоке розчарування дозволило «пропащій силі» остаточно опанувати Чіпку, зробивши з нього «перевертня»: вдень він гарний господар, вночі – грабіжник. Чіпка за своє приниження готовий був пожертвувати всім, навіть найдорожчим – Галею, яку він кохав і яка рятувала його від тих обставин, які не давали йому шансів на самореалізацію.

Але Галя усвідомлює, що чоловік не задовольняється спокійним упорядкованим життям, і те, що придушував Чіпка всі ці роки, від тиском обставин визначає його подальшу долю. Тут і починаються зlodіяння Чіпки та

його товариства, які не підтримає Галя та мати Чіпки – Мотря, але, які схвалює теща Чіпки – Явдоха. Герой всі свої сили, всю злість і ненависть в повній мірі виливає вже в грабунках. Проте найжорстокіше себе проявив, коли вирізав всю сім'ю Хоменків. Смертю цієї родини Чіпка ніби помстився всім, хто завдавав йому кривди протягом життя. Оце останнє вбивство і символізує той вогонь в сні, який перетворився на потоки крові. «Чіпка обрав шлях, прийнятний у середовищі, в якому він жив, – насильство, вважаючи, що тиском можна змінити спосіб існування, змусити інших стати щасливими. Однак ненависть породжує тільки ненависть у відповідь, помстою не доможешся добра, а силуване щастя обернеться оксюмороном ілюзії гармонії» [47, с. 144].

Дослідниця І.Сандер підсумовує, що Чіпка як «суперечлива натура бунтаря поєднує взаємовиключні погляди та вчинки. Це особистість, яка намагається домогтися всезагальної справедливості, вважає неприпустимими соціальні та економічні утиски народу, проте, не змігши опанувати себе і свій норов, він сам стає одним з тих, хто руйнує життя і статок інших людей» [62, 71]. З часом герой все більше відчужувався від соціуму. Хлопцеві довелося досить рано зіткнутися із соціальною нерівністю, що і привезло до розвитку озлоблення. Ще в дитячих роках в поведінці Чіпки проявились такі негативні риси, як свавілля та жорстокість. Головний герой роману не завжди дотримувався прадідівських моральних законів, порушував найголовніші християнські заповіді, що й стало однією з причин його морального падіння.

РОЗДІЛ 2. НАРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНСЬКОГО СВІТУ В МОДЕРНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

2.1. Архаїчні вірування як основа світогляду персонажів повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків»

У повісті «Тіні забутих предків» міфологічний світогляд героїв визначає наративну стратегію твору.

Під час сутички обох родів, під час кровопролиття виникає кохання Івана та Марічки. Воно ще не усвідомлене героями, але вже спроектоване, автор одразу налаштовує нас на те, що двоє дітей-ворогів знайдуть спільну мову. Марічка першою прагне до порозуміння з Іваном, саме на тому рівні, який здатна досягнути її дитяча свідомість з наївно-реалістичним сприйняттям. Іван не перебуває в розпачі через батькову смерть, не прагне помсти, бо з'явилося те, чого потребувала його сутність: «В Івановій пам'яті татова смерть не так довго жила, як знайомість з дівчам. В його давній безпричинний смуток влилась нова течійка. Вона несвідомо тягла його в гори» [33, с. 21]. Автор моделює близьких героїв. Вони усвідомлюють, що є вихідцями із ворожих сімей, і, відповідно, ніколи не отримають від батьків згоди на те, щоб бути разом. Іван і Марічка протиставляють своє почуття усталеним стереотипам, замість того, щоб підкорятися існуючому закону, вони не просто будують новий, а й самі стають цим законом, адже вони творять власну мораль, яка і стає основою їх стосунків.

Герої вірять у потойбічне життя, але ця віра трактується як формальність, данина звичаям. Вони не бояться смерті. Іван стомився, він бачить безперспективність свого існування й усвідомлює, що щастя – лише примара, котра зникає разом з коханою людиною. Для Івана життя позбавлене сенсу після втрати Марічки, воно перетворюється на примітивне існування: він живе, бо так призначено; займається господарством, бо з чогось потрібно жити, чимось харчуватись. Двічі в його житті відбувалася переоцінка цінностей: вперше – після смерті Марічки, вдруге – після змови Палагни і Юри, жертвою якої стає

сам. Життєві сили покидають Івана, він відчуває, що «загубив стежку» і йде назустріч смерті: «Знесилля і байдужість знову обняли усе його тіло. Нащо? До чого? Так вже йому судилося ... І знов спустілий, не чуючи землі під ногами, загубивши стежку ... Вже його зірка ледве тримається на небі, готова скотитись. Бо що наше життя?... Нетривке і дочасне, як черешневий цвіт» [33, с. 23].

Закохані вірили, що все-таки зможуть до кінця протистояти оточенню, що відвоюють право бути щасливими. Натомість бачимо, що Іван втрачає Марічку. Вона не перестає існувати для Івана, просто залишається у своєму часі навечно. М.Коцюбинський майстерно показує, що герой не може пережити втрату коханої: наступає душевне спустошення, відчай, сенс життя втрачено. У творі зображується, що Іван помирає духовно. Душевні страждання змінюють його особистість. Він уже не та людина, якою був раніше. Втрачено захоплення природою і життям. Герой втратив здатність кохати – душевний злам призвів до того, що черствіє душа. Він не задумується ні над чим, окрім побуту, навіть над своїми почуттями: «Чи кохав він Палагну? Така думка ніколи не займала його голови. Він газда, вона газдиня була худібка – чого ж ще більше?» [33, с. 23], він будує власну об'єктивність: діє так, наче знаходиться сам у світі. Він не цікавиться, чим живе Палагна, йому байдуже, що вона зустрічається з іншим чоловіком. Герою однаково, що думають про нього сусіди. Іван лише дотримується певних ритуалів, звичаїв. Всю свою любов віддає худобі: «Тепер він мав біля чого ходити. Не був жадний багатства – не на те гуцул жиє на світі, – саме плекання маржинки сповняло його серце . Весь час, всі думки займала турбота про сіно, про вигоди маржинці» [33, с. 22]. Цей стан триває довго, зникає пережите із його свідомості, життя поволі набуває форми смерті.

Міфологічний світогляд не дозволяє Івану повністю зануритися у бездумність. Героя охоплює відчуття, ніби чогось бракує. Минуле інколи проривається через оболонку байдужості і прагматизму: «Несподівано зовсім, коли він зводив очі на зелені царинки, де спочивало в копицях сіно, або на глибокий задуманий ліс, звідти злітав до нього давно забутий голос.Тоді він кидав роботу і десь пропадав» [33, с. 62]. Іван усвідомлює, що його не влаштовує

таке життя, і через це так байдуже ставиться до змови Палагни і Юри. Йому потрібне щось інше – далека любов, яка полонила його в минулому, але Іван не знає, як її віднайти: «Тусок обіймав серце Івана, душа банувала за чимось кращим, хоч невідомим, тяглася в інші світи, де можна спочити. Іван почув, що сили ворожі сильніші за нього, що він вже поліг у боротьбі» [33, с. 84].

Свідомість героя роздвоюється: він бачить Марічку, але, водночас розуміє, що це – нявка. Нявка в М. Коцюбинського замальовується в образі загиблої Марічки: «Він бачив перед собою Марічку, але йому дивно, бо він разом з тим знає, що то не Марічка, а нявка. Йшов поруч із нею й боявся пустити Марічку вперед, щоб не побачить криваву дірку ззаду у неї, де видно серце, утробу її, все, як се у нявки буває. Чув, що коло його Марічка, і знав, що Марічки нема на світі, що се хтось інший веде його у безвісті, у нетрі, щоб там загубити» [33, с. 98]. Отже, образ нявки – демонологічного «живого» мерця зображений в повісті виключно як містична зла сила, що діє на шкоду людині.

Іван іде за покликом душі, відкидаючи дійсність, адже опиняється у світі, де діють інші закони. Я.Поліщук у монографії про М. Коцюбинського «І ката, і героя він любив...» зазначає: «Почергово Іван переживає радість, захват і порив, а згодом його життя обертається драматичною і трагічною стороною. Пізнавши високу духовну гармонію, він тужить за її нездійсненністю, свідомо нехтує матеріальними благами, практичним підходом до життя» [59, с. 148]. Він переходить у міфологічний вимір, тобто, смерть і безсмертя починають сприйматися як тотожні поняття. Автор цілком логічно проектує сюжетний хід, що Іван іде за Марічкою, адже він мріє повернутися в той час, в якому залишилася кохана. Він покійно йде за Марічкою-нявкою, чітко усвідомлюючи, яка небезпека чатує на нього. Смерть для нього перестає існувати, адже віднайдено життя. «Іван мав ще їй багато розказати. Він відчув потребу оповісти їй ціле своє життя, про свій тусок за нею, безрадісні дні, самотність серед ворогів, нещасливе подружжя...» [33, с. 95]. Вперше за довгі роки Іван відчуває себе по-справжньому щасливим, і саме за цю мить він заплатив своїм життям. Іван залишається із Марічкою у своєму часі.

У повісті «Тіні забутих предків» спостерігаємо складну психологічну ситуацію, в яку потрапляє Іван. У світі людей він чужий і самотній, сенс життя втрачено, бракує душевних і фізичних сил (наслідок змови Палагни і Юри); та й сам спосіб життя Івана не влаштовує, хоча протягом довгого часу він намагався переконати себе в протилежному.

У міфосвіті на Івана чатує небезпека – нявка, яка постає в образі Марічки. Іван опиняється перед вибором: іти за нею, відчувати себе щасливим і померти, чи не йти і жити далі. Вихід йому призначений підказати Чугайстр – добрий лісовий дух. У творі детально зображується цей образ: «З лісу вийшов якийсь чоловік. Він був без одежі. М'яке темне волосся покривало все його тіло, оточувало круглі і добрі очі, заклинилося на бороді і звисало на грудях. Він склав на великий живіт зарослі вовною руки і підійшов до Івана. Тоді Іван зразу його пізнав. Се був веселий чугайстир, добрий лісовий дух, що боронить людей од нявок. Він був смертю для них: зловить і роздере» [33, с. 93]. Прихильність його до людей, його охоронна функція (нищення нявок) свідчить, що він може бути предком, який оберігає лісорубів і літувальників на полонині. Тому в народних уявленнях цей образ переважно добрий та нешкідливий.

Свідченням живої архаїки виступають обряди захисту. Коцюбинський детально показує, як гуцули щоденно борються з невидимим світом: обкурювання ладаном хати й кошар на святвечір; таємна вечеря для худоби; запрошення–відганяння всіх чаклунів, вовкулаків і духів трьома заклинами з сокирою в руках – «На Святий вечір Іван обкурював ладаном хату й кошари, щоб відігнати звіра й відьом, а коли червона від метушні Палагна серед курива того ознаймляла нарешті, що готові усі дванадцять страв, він, перше ніж засісти за стіл, ніс таємну вечерю худобі. Потім брав в одну руку зі стравою миску, а в другу сокиру і виходив надвір. Іван простягав руку у ту сковану зимою безлюдність і кликав на таємну вечерю до себе усіх чорнокнижників, мольфарів, планетників усяких, вовків лісових та ведмедів» [33, с. 82], але вони не були прихильні і ніхто не приходив, хоч Іван кликав тричі. Тоді він закликав їх, щоб не з'являлись ніколи.

Буття персонажів виявляється у ставленні до природи як до джерела задоволення суто фізіологічних потреб. Ю.Бондаренко зазначає: «Доісторична людина розглядала флору і фауну з позиції придатності їх для гамування голоду, виготовлення одягу чи житла. Герої «Тіней забутих предків» уже сакралізують природу. Прагнення створити в межах буденного сакральний вимір – ознака історичного поступу до вищого культурного рівня розвитку» [8, с. 8].

Письменник показав нам, що архаїчні вірування трансформувалися в християнську обрядовість і продовжують визначати духовне життя народу. «Текст повісті пересипаний давніми віруваннями, обрядами й легендами (легенда про Бога й арідника, обряди родильний весільний і похоронний – «грушки при мерці», який імітував перемогу життя над смертю, порядку над хаосом, язичницький обряд розпалювання вогню на полонині, який гуцул виконує як давній жрець, приготування сиру, описи Святого вечора й ворожіння на Теплого Юрія, вірування про підміну бісицею дітей, легенди про чугайстра, щезника, лісовиків, відьом, нявок, мольфарів)» – спостерегла С.Жила [21].

Художній світ Коцюбинського наповнений фольклорними архетипами: мавки/русалки, щезники, чугайстри, мольфари, голоси гори, трембіта як «голос предків». Ці елементи пояснюють ті події, які за природних причин важко осмислити (раптова смерть Марічки на річці, хвороби, раптові пристрасті). Таким чином, магічна модель світу пропонує іншу причинно-наслідкову онтологію, де межа між природним і надприродним є пронизливою та проникною. Такі ситуації у творі подаються як факти життєвого світоустрою героїв, що визначає їхні морально-психологічні реакції.

Просторові топоси у творі (ліс, річка, гора, полонина) функціонують не лише як пейзаж, а як активні суб'єкти магічного світу: ліс приховує мавок і щезників; річка стає межею між життям і тотальною втратою; гора – місце сили й зустрічі з духами. Ця персоніфікація простору відповідає традиціям космогонічного мислення та етнопсихології гуцулів. Ірина Бестюк зауважує: «У пошуках рівноваги між цими онтологічними площинами герой прагне до

вищого, досконалого, тобто до божественного. Потойбічний світ функціонує як вияв невидимої присутності ідеалу в житті людини, до якого вона постійно скеровує свою діяльність. Трансформований близнюковий міф у образотворенні Марічки-нявки засвідчує винятковість «Тіней...» в окресленому контексті. Образ Марічки автор розщеплює: на початку твору він представлений у площині апокаліптичної образності (таким є і ліс), проте в кінці повісті Марічка-нявка стає уособленням деструктивного начала, демонічної образності (зловісний і ліс)» [7, с. 21]. У повісті помітний синкретизм: християнські мотиви (молитва, покора, хрести) співіснують з елементами дохристиянської магії.

Отже, Михайлр Коцюбинський зображує міфологізоване життя гуцулів. Вони забобонні, вірять у темні сили та чародійників, ворожать, замовляють, закликають. Міфологічними у повісті є образи, які поділені на дві групи – істоти «нижчої міфології» (чугайстир, нявки, щезник) та «вищої міфології» (Бог, арідник). Зустріч головного героя з нявкою, танець з чугайстром, перемога мольфара Юри над хмарою, заклинання Івана Палійчука на Святвечір відбивають міфологічне сприйняття світу гуцулами. Персонажі у повісті «Тіні забутих предків» підвладні міфу та природі. Неповторного колориту надають повісті образи міфологічних істот нявки, лісної, чугайстра та щезника.

Повість «Тіні забутих предків» – твір, у якому архаїчна міфологія стає онтологічною основою існування героїв.

2.2 Руйнування традиційної родинної моделі в повісті Ольги Кобилянської «Земля»

Ольгу Кобилянську як письменницю цікавили не лише суспільні проблеми, але й морально-етичні та психологічні конфлікти, що розгортаються в родинному колі.

Через образи героїв авторка досліджує причини духовних зв'язків між подружжям, батьками і дітьми, між людиною і традиційною мораллю. Сім'я в

творчості Ольги Кобилянської – віддзеркалення суспільних суперечностей, у якому відбиваються проблеми нерівності, егоїзму, матеріалізму, гендерних стереотипів. У її творах сімейна драма стає способом розуміння людської природи та духовної деградації епохи. Сучасний дослідник Юрій Ковалів слушно зауважує, що «Ольга Кобилянська за всієї прихильності до природної людини ніколи не ідеалізувала села, як і його неоднозначних мешканців, тому в полі її зору опинилася не лише кардіоцентрична вдача буковинця, а й характерний для української ментальності індивідуалізм, що зумовлює як особисту свободу, так і виразний егоїзм, імагологічний спосіб світобачення на основі протиставлення «Я-інший», «мій-твій», а також власницький інстинкт у боротьбі за існування, співвіднесений з природним прагненням працювати на своїй ниві та байдужістю до всього, що відбувається поза нею» [31, с. 306].

Таким чином, у романі «Земля» деструкція сім'ї має соціально-економічне підґрунтя, але водночас розкривається як моральна катастрофа.

Земля – центральний образ, символ життя, як матір, що приносить свої дари, й водночас є силою, що диктує людині свою волю та поглинає її. Івоніка Федорчук відчуває землю і уподібнюється до неї, з особливою любов'ю веде своє господарство: «Івоніка не казав багато, але все, що чинив, робив розумно й добре. Землю обробляв так, наче молився над нею...» [30, с. 210]. Його любов до землі – не як до власності, а як до смислу життя. На прикладі образу сільського хлібороба письменниця демонструє поступову силу влади землі над людиною.

Дослідниця І.Юдицька зазначає, що письменниця змальовує новий тип українського хлібороба, висвітлюючи його життя у триєдиному вимірі – соціальному, національному та психологічному [79, с. 24].

Письменницький інтерес Ольги Кобилянської не обмежувався виключно суспільними колізіями; її глибоко хвилювали також морально-етичні та психологічні колізії всередині родини. Крізь образи своїх персонажів авторка провадить дослідження духовних зв'язків між подружжям, між поколіннями батьків та дітей, а також між особистістю та усталеними моральними нормами.

Родина Федорчуків постає як уособлення традиційного патріархального укладу, що ґрунтується на культі праці, шані до землі та готовності до самопожертви заради добробуту роду.

У творі подається глибокий аналіз психологічного стану Івоніки, який дає змогу розкрити мотивацію його вчинків, спосіб мислення особистості. У постаті Івоніки втілюється збірний образ українського селянина, який все життя бореться за право мати власну землю, а коли отримує його, то насолоджується кожною хвилиною праці на полі. Це, зокрема, зумовлено ментальністю народу, особливостями його національного характеру. Івоніка, як і кожний український селянин горнеться до землі, вважає її основним багатством. Син Михайло уособлює тип зразкового сина та майбутнього господаря: «Тату! ... Не пустили б ви мене до плуга? Ви сьогодні якісь слабі, і плуг не заривається доволі глибоко в землю. Женіть воли, а я буду йти за плугом. Я се так люблю робити, і хто знає, коли знов за плугом ступатиму!» [30, с. 245]. Антиподом Михайла виступає Сава: на відміну від свого старшого брата, не поділяв любові до праці, надавав перевагу розвагам і комфортному існуванню. Письменниця досліджує передумови злочину проти Михайла: Сава заздрив йому та розумів, що прожити у селі без землі неможливо.

Вбивство Михайла призводить до розвалу родинної ідилії. Мати, хоча і знає правду про те, що Сава став вбивцею свого брата, не може до кінця цього усвідомити, ставши на межі любові-ненависті до власного сина. Івоніка, вбитий горем, починає проклинати землю, до якої завжди ставився з любов'ю та повагою.

У «Землі» трагедія родини Федорчуків зумовлена одвічним протистоянням між духовними цінностями та прагматикою виживання, між сакралізованим ставленням до землі й руйнівною силою власницького інстинкту. Любов Івоніки й Михайла до праці та гармонії із землею контрастує з моральною деградацією Сави, що під тиском соціальних обставин і власних амбіцій доходить до злочину. Розпад сім'ї стає символом зламу традиційного укладу та втрати людяності. На думку В.Бельченка, проблема обов'язку наскрізно пронизує усю

творчість О.Кобилянської. «Поняття «обов'язку» як усвідомленість зобов'язання перед іншими не можна виокремити як провідне у житті Сави. У повісті простежується, перш за все, батьківський обов'язок, який постає у двох аспектах. Насамперед, це обов'язок любити і захищати своїх дітей, що виявляється у вчинках Марійки та Івоніки. Другий аспект – обов'язок навчити жити дітей за уставленими принципами. Для родини Федорчуків основний життєвий принцип – це праця на землі, але Сава не захотів піти шляхом батьків і обрав свій спосіб життя – відпочинок і насолода волею. Отже, один зі своїх обов'язків Марійка та Івоніка не змогли виконати. Обов'язок Сави перед батьками – навчитися працювати на землі є визначальним у всій конфліктології твору» [5, с. 42]. Сава намагається жити як інші сільські люди. Спочатку він не усвідомлює могутньої сили землі, але коли хоче трудитися на своєму полі і отримувати матеріальний добробут, саме батьки стають на шляху здійснення його бажання. Моральні принципи для них є важливішими, ніж щасливе життя сина.

Івоніка та Михайло репрезентують моральний еталон селянської родини: стриманість, завзятість у праці, високу відповідальність, здатність до етичного самообмеження. Їхня глибока духовна спорідненість із землею символізує гармонійний зв'язок між людиною та надбаннями традиції. Натомість, індивідуалізм, гординя та хижацька жага власності, властиві Саві, породжують конфлікт, який руйнує не лише родинні стосунки, але й усталений моральний лад усієї громади.

Кривава розправа між братами є апогеем морального занепаду сім'ї та слугує символом розриву традиційної патріархальної системи. Земля, що мала би єднати й цементувати родину, стає каталізатором чвар та морального падіння. Саме тут Кобилянська порушує широке коло етичних питань: що стається з індивідуумом і з громадою, коли зникають традиційні механізми морального контролю над поведінкою. Літературознавці найбільш масштабна намагаються розкрити образ Сави як братовбивці, що було аномальним явищем у сільському середовищі. Сучасний дослідник М. Павлишин розкриває нове бачення теорії братовбивства. Він зазначає, що убивець залишається невідомим, адже осуд

Івоніки, Анни та Марійки – це тільки згода і припущення, а самого факту братовбивства у повісті не має. Слідство, яке велося над Савою, теж закінчилося нічим, бо був брак доказів [54, с. 147].

Екзистенційні виміри в доробку Кобилянської нерозривно пов'язані зі структурою сім'ї. Порушення родинного ладу неминуче несе за собою стан внутрішньої розколотості, самотності та втрату життєвого сенсу. Цей мотив яскраво простежується як у долі Івоніки після втрати Михайла, так і в образі Анни, яка втрачає не лише коханого, але й соціальний опорний пункт свого буття.

Дослідники не раз наголошували, що внутрішня трагедія персонажів Кобилянської має суто екзистенційний характер. Івоніка, ставши свідком руйнування власного світу, переживає глибокий моральний надлом. Знищення родини позбавляє його сенсу життя: «Йому здається, що земля вже не та, що раніше його гріла, а тепер – пече» [30, 216]. Земля перестає бути джерелом життєвої сили, трансформуючись у постійне нагадування про втрату, провину та внутрішню порожнечу. Однією з основних проблем, які розкриваються у повісті, В.Пахаренко вважає фатум, влада долі над людиною: «Усе-таки зречення влади землі – лише зовнішня, очевидна причина трагедії, глибинна ж, визначальна – доля (що одразу потверджує вже епіграф)» [56, с. 4].

У «Землі» трагедія родини Федорчуків впливає з вічного протистояння між вищими духовними ідеалами та вимогами виживання, між шанобливим, майже сакральним ставленням до землі як такої та руйнівною силою привласнення. Любов Івоніки та Михайла до праці й ідеал гармонії зі світом природи протистоїть моральному падінню Сави, котрий під тягарем зовнішніх обставин та власних честолюбних прагнень скоює злочин. Розпад їхнього сімейного осередку символізує крах усталеного ладу та втрату елементарної людяності. Ольга Кобилянська не зводить усе до індивідуальних трагедій; вона накреслює ширший соціальний фон. Розпад родини в її творах демонструє, наскільки тісно переплетені сімейні стосунки з духовним благополуччям громади. У випадку Федорчуків злочин Сави загрожує не лише сім'ї, а й усьому соціальному порядку: це підриває довіру, порушує моральну рівновагу й

спричиняє колективну кризу. Громада сприймає братовбивство як порушення та етичного закону, який мусить бути відновлений через покарання та соціальне виключення винуватця.

Важливу сюжетну лінію повісті складають стосунки Анни та Михайла. Любовний мотив твору є одним із провідних та лежить в основі конфлікту. Письменниця змальовує протилежні психологічні типи: Рахіра – Сава, Анна – Михайло. Якщо Сава з Рахірою – втілення духовної деградації суспільства, то Михайло з Анною – показ гармонії людських стосунків. Місце Михайла у сільському соціумі, його моральні якості та портретна характеристика чітко окреслюється вже на початку повісті. Михайло – працюючий та багатий сільський парубок, який має найкращу землю, тому кожна господиня хотіла б мати його хазяїном в своїй господі. Зокрема, Докія жалкує, що змушена віддати свою дочку Парасинку не за розумного Михайла, а за Тодорику. Івоніка – батько парубка теж стурбований долею сина, тому що він мав іти в рекрути.

Визначальною у творі є тема рекрутчини. Письменниця передає психологічну напругу відходу Михайла у місто та негативне ставлення українського селянства до служби в арміях чужих йому держав. Батьки не хотіли відпускати сина, адже він – їхній помічник, надія на майбутнє продовження родинної справи. Трагізм обставин передається, насамперед, пейзажними описами, які авторка вдало вимальовує, зображуючи нерозривність природи та людини: «Земля здавалася ще чорніша й голіша, і мимоволі прокинулася туга. Тяжка, пригнітаюча туга, що укладалася над усім, гризлива туга, якої сила остільки зростала, оскільки йшло до днини. Ніжний дощ росив безнастанно. Нечутно усувався з понурої висоти, розкладав повітря і розсівав смуток холодною мокротою. Такого одного дня покинув Михайло своїх батьків і свою землю» [30, с. 292].

Михайло постає перед нами як типовий сільський парубок. На прикладі образу Михайла О.Кобилянська показує еволюцію людини відповідно до зміни середовища існування. Сільський мешканець Михайло не може пристосуватися до ритму міського життя. Письменниця передає дилему буття героя в

урбанізованому середовищі. Ми простежуємо швидкий процес руйнування індивіда, який не усвідомлює сутності іншого існування. Михайло не приживеться у місті бо не зможе раціонально збагнути швидкого темпу життя. Вже у цьому розкривається його сутність як сільського жителя, який любить спокій та живе у гармонії з природою: «Із приходом до міста зайшла в Михайлі зміна. Погоня й надмірний натовп, поспіх і незвичайна рухливість та машинальність міста натхнули смертельною блідістю й знесиллям його душу, звиклу до супокою і ритму, споріднену з природою... З різноманітного руху міста виринула в його душі туга за домом... Туга, що волілася, що висисала його, що безгомінно пристала до нього...» [30, с. 301]. О.Кобилянська показує, наскільки складно духовно, морально та фізично оволодіти містом, а також змальовує місто очима селянина, якому потрібно завоювати його та зрозуміти реалії буття. Михайло бачить новий для нього світ, у якому земля не є абсолютною цінністю людського існування. Неможливість героя вижити у місті, зумовлена, насамперед, його фанатичною прихильністю до природи та землі: «Він не привикав. Він губив себе... З хвилиною, як покинув свою землю, покинула його і свідомість своєї вартості. Він прийшов сюди, аби стати чимось іншим.

Тихо й незаметно відігралася з ним буденна трагедія. Обставини, в які увійшов, гризли його, мов іржа, і вганяли в розпуку» [30, с. 303].

Михайло занепадає духовно та фізично, тому вирішує здезертирувати. Тільки батько, який постійно навідується до хлопця, підтримує його і остерігає від поганого вчинку. Важку долю парубка у місті віщує символічний знак – чорний ворон: «– Мені так тяжко! – відповів сей. – Мені так тяжко... і я виджу, що я покинув хату в недобрій годині. Недурно перелетів мені чорний ворон дорогу. Тут має бути або моя смерть, або я не витримаю!» [30, с. 316].

Чорний ворон, як символ містики сповіщає нещастя для героя. Адже, як відомо, ворон живе на кладовищі і накликає на людей лихо. Чорний колір, як визначальник психічної налаштованості оточуючого світу, – колір темних сил. Отже, чорний ворон – символічний передвісник смерті та загибелі визначає подальшу долю Михайла.

Михайло має сакральньо-містичний зв'язок із природнім багатством – землею, про що свідчить його внутрішній монолог: «А відтак, коли настане весна – за три місяці вона вже настане – буде земля його надармо вижидати. Розстелиться чорна й широка, як море, голубе небо буде сміятися, а його не буде. Не він буде її орати. Великі її скиби будуть на ній стирчати, й не він буде їх розкрилювати» [30, с. 246]. Михайло вже досяг споконвічного прагнення селянина бути господарем на землі, що розкривається у глибинній пов'язаності героя із землею.

Визначальним у характеротворенні образу Михайла є глибоко психологічний образ Анни. Анна та Михайло давно любили один одного, але не відразу розкрили свої почуття. Парубок покохав просту наймичку з панського двору. Анна зовсім не та дівчина, яку бажають мати за невістку його батьки: «Була чесна дівчина, про яку й одна душа злого слова не сказала. До того знала стільки прерізних робіт, про які іншим дівчатам в селі й не снилося» [30, с. 259].

Образом Анни авторка показує трагедію шляхетної чутливої душі в жорстоких обставинах тогочасного сільського життя. Анна – не має землі, а це визначало її становище в селі, тому й нещаслива. Через соціальну нерівність більшість людей у селі її зневажали. Кохання до Михайла змінює життя дівчини, але навіть тоді вони приховували свої почуття від людей.

Дві любовні сюжетні лінії повісті тісно переплітаються. Зіткнення протилежних думок та поглядів героїв призводить до аграрно-побутової колізії. Михайло повчає Саву, хоч брат його не слухає і все робить наперекір. Сава боїться втратити землю, бо хоче щасливо жити з Рахірою.

Трагічна загибель Михайла смертельно вразила Анну, довела до божевілля: «Стояла сама і, здавалося, стоячи дрімала... Її худе обличчя було жовте, мов віск, а коло уст вирилася морщина, що, вибігаючи із-за ніздря, чубилася в кутику уст... Здавалося, що вся її енергія, все життя, що показалися недавно, – загинули. Жаль привів спустошення із собою, котрі ніколи не могли загладитися» [30, с. 248].

Нове життя Анни з Петром розкриває іншу сторінку в долі героїні. Її син – надія жінки на майбутнє без землі, яка знищила коханого Михайла. Син Анни – представляє інше покоління, яке зможе уникнути помилок попередників. Всю свою любов перенесла вона на свого сина, мріяла дати йому освіту, щоб відірвати від землі, через яку довелося зазнати стільки лиха: «Придумали його віддати до школи. Нема йому що до землі прив'язуватися, – урадили, – вона іноді лише самого горя наносить! Нема що до неї приростати! Вона не кожного щастям наділяє!» [30, с. 287].

Трагічні обставини життя змушують навіть старого Івоніку задуматися над вартістю землі для кожної людини. Батько розуміє, що земля – сила, яка може робити добро, а може й згубити людину. Його син Михайло змалку працював на полі, любив працювати на землі і вона забрала його до себе. Але син Анни – втілення нового, зовсім іншого життя, яке виправдає надії Івоніки: «І так тяжать на нім надії – якісь несформовані, прегарні, горді надії – здається, самих терплячих і упокорених – і він їх має сповнити... Виросте – в нім прокинеться батьківська, героїчна вдача, глибокий, вищий інстинкт по матері, – вони попроведять його в інший світ... І він сповнить ті надії...» [30, с. 289].

В.Пахаренко другу проблему, яка піднімається О.Кобилянською в повісті, вбачає у дослідженні фатуму, влади долі над людиною [56, с. 3].

Герої намагаються змінити обставини життя, але таємнича сила, що панує над ними і наперед визначає їхню долю, призводить до приреченості персонажів.

Письменниця дає свою інтерпретацію фатуму, зазначаючи, що доля в руках Господніх. Авторка вводить декілька різновидів могутньої сили, що здатні керувати вчинками героїв. Перш за все, це ліс, який чекає на людей і чекає жертви. Неусвідомлене «щось» постійно існує у внутрішньому світі героїв, бентежить їх. Сила фатуму, яка вершить людські долі і посилає людям символічні знаки, аби попередити їх про нещастя.

Земля, як єство, що має силу влади над селянином, розкривається у повісті в декількох вимірах. На образі землі, як центральному у творі, авторка наголошує вже у назві повісті – «Земля», яка прочитується символічно. Влада землі над

людиною сконцентровує у собі основне джерело негараздів та лиха, що постійно супроводжує героїв. Вона поділяє селян на багатих і бідних, від неї залежить особисте щастя людей. Трагедія родини Федорчуків впливає з вічного протиборства між вищими духовними ідеалами та вимогами виживання, між шанобливим, майже сакральним ставленням до землі як такої та руйнівною силою привласнення. Любов Івоніки та Михайла до праці й ідеал гармонії зі світом природи протистоїть моральному падінню Сави, котрий скоює злочин. Розпад їхнього сімейного осередку символізує крах усталеного ладу та втрату людяності. Ольга Кобилянська не зводить усе до індивідуальних трагедій; вона накреслює ширший соціальний фон.

РОЗДІЛ 3. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЖИТТЄПISY ТА ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ

3.3 Місце творчості О.Кобилянської у чинних програмах із літератури для ЗОШ.

Здійснивши огляд програми з української літератури для загальноосвітніх закладів, можна зробити висновок, що впродовж 2007-2017 навчальних років вивчалися такі твори О.Кобилянської: «Земля», «Людина», «Царівна», «В неділю рано зілля копала».

Під час вивчення програмових творів увага вчителя має бути зацентована на:

- формуванні світогляду письменниці (вплив європейської культури, українського феміністичного руху);
- психологічному трактування вічних проблем: людини і землі, злочину та кари на українському матеріалі;
- модерністській проблемі сакральності-містичного зв'язку людини із землею;
- ідеї емансипації жінки.

Також потрібно звернути увагу на складність сприйняття повістей, тому що не кожен учень готовий до розуміння мови творів та проблематики.

Доцільно проводити різні типи уроків, зокрема:

- урок-лекцію (із випереджувальними завданнями);
- проблемний урок з елементами уроку-диспуту на матеріалах повістей;
- нестандартний урок із елементами інсценізації;
- інтегрований урок.

Доцільність проведення таких типів уроків залежить від рівня підготовленості класу до імпровізації.

Під час вивчення творчості Ольги Кобилянської на уроках української літератури потрібно враховувати специфіку літератури як мистецтва слова, виховувати естетично розвинених читачів, збагачувати учнів необхідними знаннями з історії та теорії літератури, зацікавлювати школярів художнім твором як специфічним «інструментом» пізнання світу й себе в ньому.

Учні повинні знати, що найяскравіші нові жіночі образи в українському письменстві межі двох століть постали з-під пера Ольги Кобилянської.

Саме на вістрі модерності жінки Ольги Кобилянської і зав'язується її конфлікт із оточенням, що виявляє консервативний чоловічо-патріархальний погляд на «жіноче питання».

Треба віддати належне Ользі Кобилянській як творцеві нового в нашій літературі образу незалежної, емансипованої жінки: те, що намітилося у творчості Лесі Українки, в повістях та новелах Кобилянської знайшло більш зрілий розвиток. Героїня Кобилянської вражає новизною не тільки через те, що зображена незалежною, інтелектуально розвиненою особистістю, оскільки через те, що відчуває себе вільно, розкуто, емансиповано, стоїчно зносить шалений опір свого середовища, адже має глибоко, органічно усвідомлену гідність як «людина» та «царівна».

Крім феміністичної ідеї, у творчості Ольги Кобилянської проектується засаднича риса свідомості модернізму – елітарність. Героїні «Людини» та «Царівни», сповнені благородних поривів до культурно-інтелектуальних вершин, водночас відчувають розлад у стосунках із звичайними, не емансипованими особами. Так, Наталка виразно протиставляє себе консервативній і нижче вартісній «товпі», відчуває себе цілком «іншою», що дає їй підстави до самоствердження та гідної постави.

За визначенням сучасника Ольги Кобилянської Осипа Маковея, повість «Людина» вражає «правдивими вибухами чуття, що немов світить на темнім тлі здеморалізованої, тупоумної родини і не менше тупоумного оточення».

Уроки вивчення життєпису та творчої спадщини письменника, зокрема Ольги Кобилянської, мають навчити розуміти, відчувати силу і красу художнього слова, відкривати для себе нову художню реальність.

У творчості О. Кобилянської дедалі виразніше починають звучати соціальні мотиви, поглиблюючи реалістичний напрям в українській літературі на зламі двох століть, що його репрезентували І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, В. Стефаник, Л. Мартович, Марко Черемшина. Значним досягненням О. Кобилянської на цьому шляху стала повість «Земля».

Пошуки засобів ефективного вивчення творчості письменника спонукають до нововведень: зумовлюють створення і застосування педагогічних технологій, які забезпечують цілеспрямоване вироблення в учнів знань та умінь.

Звісно, при завершенні вивчення творчості О. Кобилянської доцільно дати завдання – письмовий твір за прочитаними текстами.

Задля формування читацької компетентності, розвитку глибокого, уважного, тонкого сприйняття образної системи твору під час вивчення повісті «Земля» доцільно провести такі типи уроків: урок-образ, урок-аналіз образної системи твору, урок порівняльної характеристики персонажів (тема уроку: «Михайло і Сава – протилежні психологічні типи»).

Із метою формування в учнів уміння пошуку вирішення проблеми (братовбивства), всебічного розкриття та розвитку їхніх інтелектуальних та моральних якостей, здатності обґрунтувати власну позицію, відстоювати свої погляди можна провести урок-диспут, урок-вибір, урок-протистояння (тема уроку: «Диспут на тему доведення Савиного злочину»).

Для розвитку акторської майстерності, ораторського мистецтва, уміння творчо працювати у колективі, варто провести театралізований урок (урок-виставу чи урок-інсценівку) за повістю «Земля», що дасть учням можливість пізнати себе, виступаючи у різних ролях.

Ми зауважуємо, що в умовах інформатизації суспільства сформувався новий вид організації сучасного заняття, спрямованого на розвиток

інформаційно-комунікативних технологій компетентності вчителя та учнів. Зважаючи на вище зазначене, доцільно провести при ознайомленні з творчістю Ольги Кобилянської, зокрема повісті «Земля», урок-презентацію, урок-коментар аудіокниги.

3.2 Виклад матеріалу за творчістю О.Кобилянської у шкільному курсі української літератури.

Тема. О. Кобилянська. Життя і творчість, формування світогляду письменниці. Її проза – модель раннього українського модернізму. **Жанрові особливості, провідні теми та ідеї. Краса вільної душі, аристократизм духу як провідні мотиви.**

Навчальна мета: ознайомити із життям і творчістю письменниці, чинниками формування її світогляду, зацікавити особистістю О. Кобилянської.

Розвивальна мета: спонукати до читання творів письменниці, розвивати творчі здібності, критичне мислення, увагу, культуру усного мовлення.

Виховна мета: зацікавити учнів особистістю О.Кобилянської та виховувати повагу до митців, любов до художньої літератури, прагнення до самовдосконалення.

Тип уроку: урок-портрет.

Обладнання: портрет письменниці, фотовиставка (портрети видатних людей, пов'язаних із життям і творчістю О. Кобилянської, фото «Родина Кобилянських», «Ольга Кобилянська і Леся Українка»), кадри з фільму «Ольга Кобилянська».

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Мотивація навчальної діяльності школярів. Оголошення теми та мети уроку.

III.

Епіграф до уроку:

Я любила народ, і люблю його до сьогоднішньої хвили...

Я хотіла би, щоби всі українці були орлами.

О. Кобилянська

Вступне слово вчителя.

«Її натурі властиві ліризм і музичні настрої. Найреальніші картини вона постійно супроводжує ліричними відступами, які нагадують симфонії, де враження пейзажів і порухи душі зливаються в одну неподільну гармонію», – так про Ольгу Кобилянську писала Леся Українка.

(Звучить «Українська мелодія» М.Скорика)

Вона побачила світ у далекому Карпатському закутку Північної Буковини, серед розкішної природи, яка наклала на її душу не затертий слід, наповнила вічно живою красою, спонукала до творчості.

Замолоду полюбила цю землю: стрімкі потоки, високі смереки, розлогі полонини. Вслухалася в їхню таємничу мову, приглядалася до трудового люду, що в поті чола працював...

Згодом зійшла з Карпатських вершин на буковинські доли, досягнула своїм проникливим зором весь простір рідної Вітчизни – і над Прутом, і над Дніпром, відчула себе дочкою всієї української землі. Поступово прийняла у своє серце її болі, страждання і надії, полюбила усіма фібрами душі.

В українську літературу прийшла з румунсько-німецького оточення... Довго боролася за те, щоб утвердитися в ній саме як «українська письменниця, вірна дочка свого народу.

На сьогоднішньому уроці ми попрямуємо до Буковини, де народилося багато талантів, горде жіноцтво, серед якого і була жінка-борець Ольга Кобилянська. Ознайомимося з життям і творчістю письменниці, її творами й світоглядом, літературними уподобаннями та стилем написання творів.

III. Засвоєння нового матеріалу.

1. Повідомлення учнів історика та географа про Буковину.

Чернівецька область України – унікальний край, у якому поєднані історична доля Північної Буковини і частини Бессарабії. Утворена область 7

серпня 1940 року возз'єднанням північної частини Буковини і Хотинського повіту Бессарабії. Розташований на перехресті магістральних шляхів Центральної, Південної та Східної Європи, цей клаптик української землі, в силу свого геополітичного становища тривалий час перебував у складі інших держав. Після розпаду Галицької держави землі сучасної Чернівецької області потрапили під владу Угорської корони. Згодом, (середина XIV ст.) тут виникло Молдовське князівство, яке невдовзі потрапило у васальну залежність від Туреччини. У кінці XVIII на початку XIX ст. ці землі входили до складу – Австро-Угорської (Буковина) і Російської (Бессарабія) імперій. Якщо австрійський уряд був дещо поміркованішим і розсудливішим щодо долі народів своєї поліетнічної держави, то царський режим здійснював жорстоку русифікацію спрямовану на нищення історичної та національної пам'яті. Певні австрійські кола навіть виношували ідею створення Сполучених Штатів Великої Австрії, побудованої за федеральним національно-територіальним принципом (передбачався й український «штат»). Але крах імперії у першій світовій війні не дав здійснитися цьому задумові. За мирним договором Австрія змушена була відмовитися від своїх володінь на користь Румунії. Буковинські та бессарабські українці внаслідок цього більш ніж двадцять років перебували в складі Румунії.

Процес національно-державного самовизначення буковинських українців зростав і міцнів, на всю силу заявивши про себе на багатотисячному Буковинському вічі 3 листопада 1918 року, на якому конституційним шляхом на настійні вимоги представників селянства було проголошене природне право українців Буковини на своє державне самовизначення і «прилучення австрійської частини української землі до України». Це фактично була перша вимога народу про створення єдиної соборної Української держави.

Характерною особливістю області є поліетнічний склад її населення. Але протягом віків, незалежно від того, під владою якого короля чи царя не перебували б наші землі, тут не відбулося жодної міжнаціональної сутички.

Протягом віків виробилася здорова народна етика доброзичливості у національних стосунках, до родинних взаємин включно.

2. Розповідь вчителя (портретна характеристика Ольги Кобилянської)

У похилі літа О. Кобилянська виглядала так за описами близьких людей: темне волосся, крізь яке пробивалася ледь помітна сивина, гладко зачесане, поділене проділом, заплетене в коси, які укладалися позад голови і закріплялися шпильками. Брови виразно темні, обличчя поважне, серйозне й нагадувало більш чоловіче, ніж жіноче. На ньому ані зморшки, були вони ледь помітні тільки під очима. Лице матове, як буває в темних шатенок, широке чоло трохи виділялося на худорлявому обличчі, на вустах – вираз туги, мрії, осяяний добродушністю. Особливо виділялися темно-карі очі, які світилися вологим, променистим блиском, в них, як казали, ніби відбивалася свіжість травневої роси. Сумовитий вираз обличчя був майже завжди, навіть і тоді, коли письменниця всміхалася. Була вона середнього зросту, одягалася охайно, гармонійно, строго і не за модою. Говорила м'яким притишеним голосом.

3. Повідомлення учня-літературознавця

Ольга Кобилянська – краса і гордість буковинського народу – своїми глибоко поетичними творами внесла великий вклад у розвиток культури українського народу.

Народилася українська поетеса 27 вересня 1863 року в місті Гура-Гумора на Буковині. Навчалася в німецькій школі, була розвинена не тільки фізична, а й духовно, стала високоосвіченою для свого часу жінкою. Давала приватні уроки української мови, навіть викладала інші предмети. захоплювалась поетеса і малюванням, музикою, кінним спортом та понад усе любила природу.

Батько письменниці був людиною «пильною, охочою до кожної науки», працювитою та вимогливою, з тонким розумінням краси й добра. Ці риси успадкувала й дочка.

Мати письменниці походила із польсько-німецької родини, проте своїх дітей виховала в пошані до української мови, культури, звичаїв, цілком

підтримувала інтереси та прагнення свого чоловіка. А любов до музики передалась їй доньці.

Письменниця у своїй автобіографії писала: «Коли б не любов батька до рідного слова, до свого народу, своєї пісні, знання рідної мови, що все-таки панувало в хаті, крім польської, а далі й німецької, було би з часом, може, й зайняло останнє місце»

(Перегляд фрагментів із кінофільму «Ольга Кобилянська»)

4. Лекція вчителя з елементами бесіди.

- *Яка роль батьків у розвитку здібностей, талантів, досягнення дітьми значного успіху?*

- *Чи мала рацію мати Ольги, коли підкорялась уподобанням батька?*

Родина переїжджає з місця на місце, в зв'язку з тим, що батько був службовцем, культурне життя маленьких містечок було відсутнє. Потяг до творчості прокинувся рано, в молоді роки. Він пов'язаний з потягом до освіти та знань. Освіту та самоосвіту письменниця здобула при допомозі старших братів, які навчалися в гімназіях, а згодом і в університетах. З 12 років писала свої перші вірші, які присвятила матері. Спочатку це були німецькомовні твори, бо іншої літератури дівчина ще не знала. Подруга Ольга Устиянович пише: «Вона за той час виросла, як тополя. Чорне, добре плекане, блискуче волосся оточувало її біле личко, рожеві уста всміхались... радісно, а великі чорні очі чогось тужно та сумно гляділи. Грала вона на фортепіано... і співала...милословним сопрано».

- *Про що може свідчити такий портрет майбутньої письменниці?*

Значний вплив на формування Кобилянської як людини і митця мала Софія Окуневська – широко освічена, як на свій час, жінка, яка першою в Австро-Угорщині здобула в Цюриху вищу медичну освіту. Саме через Окуневську та Франка йшло наближення письменниці до української літератури. Формування основ світогляду письменниці припадає на 70-80 рр.

Більшою чи меншою мірою її ранні твори («Гортенза», 1880; «Доля чи воля», 1883; «Картина з життя Буковини», 1885; «Видиво», 1885; «Людина з

народу», 1886; «Вона вийшла заміж», 1886; у 1888-1895 Кобилянська пише розповідь «Царівна»), написані німецькою мовою, є сповіддю авторки, криком і болем її душі. Ця внутрішня передісторія раннього творчого самовиявлення О. Кобилянської завершилася написанням повісті «Вона вийшла заміж», що після переробок, мовно-стилістичних виправлень українського тексту народилася вдруге під назвою «Людина» (1886-1891). З появою цього твору почалося літочислення О.Кобилянської як української письменниці.

Розширення ідейно-тематичного діапазону прози О. Кобилянської пов'язане з дальшим розвитком таланту, поглибленням реалістичного начала в творчості письменниці.

Тоді ж вона бере активну участь у так званому феміністичному русі, який зачепив чимало наболілих питань, над якими замислювалися представники передової інтелігенції. Ставши у 1894 році однією з ініціаторок створення «Товариства руських жінок на Буковині», Кобилянська обґрунтувала мету цього руху в брошурі «Дещо про ідею жіночого руху». Письменниця порушила питання про тяжке становище жінки «середньої верстви», активно виступила за рівноправність жінки й чоловіка, за її право на гідне людини життя.

У другій половині 90-х років вона, з одного боку, шукає нового підходу до зображення теми інтелігенції, з іншого – дедалі глибше проникає в соціальні, морально-етичні проблеми села, досягаючи в цій суспільній сфері найвищого художнього апогею в повісті «Земля»(1901) – найвищому досягненні О.Кобилянської на цьому шляху. Письменницю ваблять образи мужніх, високих духом жінок, романтичні, артистичні натури.

Померла О. Кобилянська 21 березня 1942 р. в Чернівцях у тяжкий час поневолення Північної Буковини румунсько-фашистськими загарбниками, які переслідували письменницю, готували над нею судову розправу.

5. Слухання улюбленої пісні Ольги Кобилянської «Чуєш, товаришу мій» на слова Б.Лепкого.

IV. Закріплення нового матеріалу.

1. Мозковий штурм.

Питання для обговорення:

1. Чим саме особливим вам здався життєвий і творчий шлях письменниці?
2. Чи є щось схоже в автобіографії О.Кобилянської з біографіями інших митців?

V. Рефлексія.

1. Рефлексія «Я відкриваю для себе буковинську орлицю – Ольгу Кобилянську»
2. Зачитати епіграфи до уроку, прокоментувати їх зміст і доцільність щодо змісту уроку.

VI. Підсумок уроку. Оцінювання роботи учнів на уроці.

Інтерактивна вправа «Займи позицію»

Чи потрібно вивчати біографію та творчість класиків сучасній молоді?

- Так.
- Частково.
- Ні.

VII. Домашнє завдання:

- 1) Опрацювати теоретичний матеріал підручника.
- 2) Прочитати повість «Земля».
- 3) Підготувати повідомлення «Тема землі й людини в українській і світовій літературі».

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило всебічно осмислити традиційний світ українців багатовимірний літературний конструкт, що відображає духовні, моральні, етнокультурні та світоглядні засади українського народу. Аналіз чотирьох художніх творів: повісті «Маруся» Григорія Квітки-Основ'яненка, роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного, повісті «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського, повісті «Земля» Ольги Кобилянської – засвідчив, що традиція в українській прозі XIX – поч. XX століття постає не статичним елементом побутописання, а динамічною системою морально-ціннісних смислів, через яку формується національний образ світу.

У першому розділі дослідження було з'ясовано, що Григорій Квітка-Основ'яненко, представник українського сентименталізму, сконструював модель українського традиційного світу через ідеалізацію селянського середовища, моральної чистоти, релігійності та родинної злагоди. Повість «Маруся» демонструє, що традиція у тексті функціонує як культурна пам'ять, в якій поєднано народні звичаї, патріархальні уявлення, християнські приписи та ідеал внутрішньої доброчесності. Сентиментальна емоційність героїв, їхня здатність до співчуття, щирість, повага до старших, шанування праці – усе це формує гармонійний мікросвіт українського села, де моральне й духовне начало нерозривно пов'язані. Кохання Марусі та Василя постає як цінність сакрального порядку: чисте, освячене християнськими нормами й батьківським благословенням, воно втілює найвищий духовний ідеал. Проте соціальні перешкоди (рекрутчина, бідність, залежність селянина від державної політики) брутально втручаються в цю гармонію, засвідчуючи, що традиційний світ хоча й сильний духовно, однак вразливий перед історичними реаліями. У такий спосіб Квітка-Основ'яненко художньо фіксує важливий аспект українського досвіду: народна мораль здатна формувати внутрішню стійкість особистості, але не завжди має засоби захисту від зовнішньої соціальної несправедливості.

У романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного, яскраво простежується зародження «пропащої сили» в колізії із землею. Чіпка прагнув стати поважним членом свого суспільства, намагався зрівнятися із іншим. Проте соціальна несправедливість сприяла зародженню «пропащої сили» в поведінковій матриці головного героя. Автор наводить декілька спроб боротьби Варениченка із цією силою. Порятунком для Чіпки стала Галя – його дружина, яка намагалась врятувати його від розгульного життя. Саме вона допомогла героєві знову здобути тимчасову перемогу над темною стороною його життя. Він зміг досягнути тих висот, про які мріяв, але автори презентують нам ситуацію, яка стала для нього фатальною: вибраний у волость від громади, він знову отримує відмову від вищих інстанцій. Це відчуття несправедливості, підкріплене ще дитячими образами на суспільство, дозволило «пропащій силі» опанувати героя, зробивши з нього вбивцю.

Другий розділ дослідження дає змогу простежити, як традиційний український світ отримує нове символічне наповнення в прозі М. Коцюбинського. У «Тінях забутих предків» народна культура постає передусім як архаїчна космологія, що визначає не лише поведінку героїв, а й сам принцип існування світу твору. Гуцульська міфологія, демонологія та магічна свідомість не є тут побутовими деталями – вони виконують функцію художньої онтології, тобто структури, яка пояснює світ і визначає долі персонажів. Сформований у творі світ ґрунтується на тому, що людина не відокремлена від природи, а є її органічною частиною. Надприродні сили не постають вигадкою, а сприймаються як реальні дійові суб'єкти. Усвідомлення того, що життя людини тісно переплетене з міфічним і потойбічним, створює особливий тип мислення – магічну свідомість. Саме вона визначає сюжетну динаміку, характер конфліктів, психологію героїв і трагічну неминучість подій. Любов Івана й Марічки набуває рис ритуалу, а їхня смерть – ознак повернення в коло предків. У такий спосіб Михайло Коцюбинський репрезентує традицію як силу, що формує цілісний світ символів, міфів і сакральних уявлень, які й досі залишаються частиною української культурної ідентичності.

У повісті «Земля» Ольга Кобилянська художньо осмислює кризу традиційної родинної моделі. Твір демонструє, що на межі XIX-XX століть українське село переживає значні соціокультурні трансформації: загострюються конфлікти між поколіннями, посилюється роль економічних чинників, змінюється уявлення про жіночність і маскуліність, зростає відчуження окремої людини від громади. У Ольги Кобилянської традиційний вимір уже не постає як непорушний, він постає середовищем, де можуть виникати руйнівні психологічні конфлікти, моральні деформації та ціннісні втрати. Усе це загострює драматизм родинного життя й призводить до деструкції. На відміну від Григорія Квітки-Основ'яненка та Михайла Коцюбинського, Ольга Кобилянська акцентує не на цілісності традиційного світу, а на його кризових явищах, окреслюючи межу між традиційним і модерним досвідом української культури.

Отже, можна стверджувати, що традиційний український світ у художній літературі є складною системою символів, моральних норм, етнічних моделей і світоглядних практик, які формують національну свідомість і духовну культуру українців. Його репрезентація у прозі Григорія Квітки-Основ'яненка, Панаса Мирного, Михайла Коцюбинського та Ольги Кобилянської засвідчує, що українська традиція – це не лише минуле, а й невід'ємна частина сучасного культурного досвіду, що має важливе значення для розуміння ментальності, історії та духовної ідентичності нашого народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агеева В. Жіночий простір. Феміністичний дискурс українського модернізму. Київ: Факт, 2003. 320 с.
2. Ахатова І. Дискурс ірраціоналізму в повісті Ольги Кобилянської «Земля». *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : Лінгвістика і літературознавство*. 2006. Вип. 11. Ч. 2. С. 160-165
3. Бакал А. Дослідження сюжету роману Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?...» *Українська література*. 2010. №3. С. 16-18.
4. Біловол І. Творчість Г. Квітки-Основ'яненка в контексті європейського сентименталізму. *Український світ у наукових парадигмах: зб. наук. пр.* Харків : ХІФТ, 2020. Вип. 7. С.155-157.
5. Бельченко В. Проблема обов'язку в творчості О.Кобилянської. *Українське літературознавство*. 1994. Вип. 43. С. 35-42.
6. Бестюк І. Мотив танцю як ритуал переходу («Тіні забутих предків» М.Коцюбинського). *Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. Збірник наукових праць. Випуск XV*. Рівне: Перспектива, 2005. С. 28-38.
7. Бестюк І. «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського: феномен тексту в контексті неоміфологізму української літератури початку ХХ століття : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.01.01. Харків, 2007. 22 с.
8. Бондаренко Ю. Про першопочатки історії людства у повісті «Тіні забутих предків» М.Коцюбинського. *Дивослово*. 2006. №12. С.4-10.
9. Борзенко О. Сентиментальна «провінція» (Нова українська література на етапі становлення). Харків, 2006. 322 с.
10. Боярська Л. «Фантастичний» реалізм Панаса Мирного (до питання про стильове новаторство). URL: :http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/obraz/20. (дата звернення: 10.04.2025)
11. Вардеванян С. Братовбивство у повісті О. Кобилянської «Земля» як трансформація старозавітного сюжету про Каїна та Авеля. *Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць на пошану проф. Б. Мельничука з*

нагоди його 70-річчя. Вип. 394-398 : Слов'янська філологія. Чернівці, 2008. С. 185-191.

12. Вільна Я. Ціннісні імперативи «української людини» у потрактуванні філософа Г.Сковороди та письменника Г.Квітки-Основ'яненка. URL: <https://litstud.knu.ua/wp-content/uploads/2023/09/63.29-45.pdf>

13. Гаєвська Н. Панас Мирний – найбільший епік XIX століття. Київ, 2004. 236 с.

14. Галушкіна М. Етнографізм у творчості Г. Квітки-Основ'яненка. *Філологія XXI століття: збірник наукових праць студентства й наукової молоді за матеріалами XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентства та наукової молоді*. Харків, 2023. С. 18-21.

15. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. Київ: Критика, 2009. 447с.

16. Гундорова Т. *Femina melancholica*. Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. Київ : Критика, 2002. 272 с.

17. Гурдуз А. Витоки міфопоетичної парадигми повісті Ольги Кобилянської «Земля» (міфологеми поля і лісу). *Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2004. №5-6. С.194-198.

18. Демська-Будзуляк Л. Гендерна інтерпретація жіночих та чоловічих образів в українській літературі к. XIX –п. XX ст. *Слово і час*. 2005. №4. С.10-17.

19. Демченко І. Особливості поетики Ольги Кобилянської. Київ: Твім інтер, 2001. 208 с.

20. Демчук Р. Українська ідентичність в модусі міфологем. Київ: «Стародавній світ», 2014. 236 с.

21. Жила С. «Тіні забутих предків» - повістевий шедевр Михайла Коцюбинського. URL: <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5609/1/.pdf>

22. Ігнатенко І. Батьки, матері та їхні діти у традиційному українському суспільстві. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/mater-batkiv/batki->

[materi-ta-ihni-diti-u-traditsiynomu-ukrainskomu-suspilstvi-134505.html](https://genderindetail.org.ua/season-topic/tema-sezonu/z-litsya-vodi-ne-piti-uyavlennya-pro-krasu-v-traditsiyniy-ukrainskiy-kulturi-134187.html)

(дата

звернення: 15.10.2024)

23. Ігнатенко І. З лица води не пити: уявлення про красу в традиційній українській культурі: URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/tema-sezonu/z-litsya-vodi-ne-piti-uyavlennya-pro-krasu-v-traditsiyniy-ukrainskiy-kulturi-134187.html> (дата звернення: 15.10.2024)

24. Етнопсихологічний вимір України: семіозис, міфотворчість, ідентичність. Київ: Інтерсервіс, 2014, 193 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/7463/1/OM_Lozova_EVU_IL.pdf (дата звернення: 15.10.2024)

25. Єфремов С. Гармонійний талант: Про М. Коцюбинського. *Літературно-критичні статті*. Київ: Дніпро, 1993. С. 235-243.

26. Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. Київ: Академвидав, 2006. 318 с.

27. Зелінська Т. Психологія материнської амбівалентності. *Загальна психологія*. 2002. № 1. С. 18–27.

28. Квітка-Основ'яненко Г. Маруся. Харків: Фоліо, 2017. 608 с.

29. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі. Львів, 2008. 272 с.

30. Кобилянська О. Земля. Харків: Фоліо, 2020. 348 с.

31. Ковалів Ю. Історія української літератури: кінець XIX – поч. XXI ст.: у 10 т. Київ: ВЦ «Академія», 2013. Т. 1. С.289-331.

32. Каменська І. Семантика натяків у повісті О.Кобилянської «Земля». *Слово і час*. 2002. №5. С.69-72.

33. Коцюбинський М. Тіні забутих предків. Харків: Фоліо, 2025. 160 с.

34. Кримський С. Архетипи української ментальності. *Проблеми психології ментальності*. Київ : Наукова думка, 2006. С. 273–302.

35. Крупка М. Жіноче письмо Ольги Кобилянської: візія тілесності. *Ольга Кобилянська й український літературний процес XIX- XXI століть: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 160-річчю від дня народження письменниці*. Чернівці: ЧНУ, 2025. С.54-56.

36. Кудрявцев М. Злочин і покара: повість Ольги Кобилянської «Земля» у тематичному контексті. *Українська мова та література*. 2004. ч. 13. С. 12-15.
37. Кучер Л. Міфологема смерті: спроба філософського аналізу феномену (на матеріалі прози М. Коцюбинського). *Наукові записки. Філологічні науки*. Ніжин, 2015. Кн. 3. С. 165-169.
38. Лімборський І. Творчість Івана Котляревського. Авторська індивідуальність, європейські паралелі, порівняльна поетика. Черкаси : Брама-Україна, 2010. 96 с.
39. Лисак Н. Національна ідентичність та національні образи в літературі: розходження і точки дотику. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Сер. : Філологія. Літературознавство. 2011. Т. 168, Вип. 156. С. 76-80
40. Майдан О. Психологічні спостереження Панаса Мирного в жанрі роману. *Слово і час*. 1999. № 10. С. 28-31.
41. Малиновський А. Філософія серця як трансфер християнської моралі в повістях Григорія Квітки-Основ'яненка. URL: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/11496/1/A_Malinowski_Filosofija_sercia.pdf (дата звернення: 15.04.2025)
42. Маленко О. Українська «сентиментальна» любов як естетичний концепт і лінгвоментальний досвід (за повістю «Маруся» Григорія Квітки-Основ'яненка). *Український світ у наукових парадигмах. Збірник наукових праць*. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2018. С. 14-21
43. Марків Р. Міфопоетичний мотив братовбивства у повісті Ольги Кобилянської «Земля». *Сучасний погляд на літературу : наук. зб.* К., 2001. Вип. 5. С. 29-41.
44. Маркуляк Л. Особливості вивчення творчості Ольги Кобилянської в ЗЗСО: культурологічний аспект. *Ольга Кобилянська й український літературний процес XIX- XXI століть: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 160-річчю від дня народження письменниці*. Чернівці: ЧНУ, 2025. С.51-53.

45. Мартинова М. Чіпка Верениченко – месник чи злочинець?: за романом Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» *Українська мова й література в сучасній школі*. 2013. № 9. С. 46-55.
46. Масенко Л. Григорій Квітка-Основ'яненко як основоположник прозових жанрів української літературної мови. *Українська мова*. 2024. № 2. С. 86-104.
47. Матвєєва Т. Гріх як абсолют світу абсурду (за романом Панаса Мирного та І. Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?») *Наукові записки. Серія : Філологічна*. 2012. №28. С. 140-149.
48. Мирний П. Хіба ревуть воли, як ясла повні? Харків: Фоліо, 2012. 800 с.
49. Михайлин І. Воли і ясла : до філософської інтерпретації роману Панаса Мирного та І. Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». URL: <https://studfile.net/preview/5454275/> (дата звернення: 15.04.2025)
50. Михальчук О. Об'єктивний тип романтичного мислення: роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?...» *Слово і час*. 1994. № 4. С. 22-26.
51. Мельничук Я. На вечірньому прюзі: Ольга Кобилянська в останній період творчості (від 1914). Чернівці: «Букрек», 2006. 216 с.
52. Нікітчина Г. Проблема психологізму і повість Ольги Кобилянської «Земля». *Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. зб. наук. пр.* Вип. XI. Рівне: РДГУ, 2002. С.4-13.
53. Негодяєва С. Проблема ідентичності героя – домінанта поетики характеротворення в прозі Панаса Мирного. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Сер.; Філологія. Літературознавство. 2011. Т.168, Вип. 156. С. 81-85
54. Павлишин М. Ольга Кобилянська: Прочитання. Харків: Акта, 2008. 340с.
55. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ : Либідь, 1999. 446 с.
56. Пахаренко В. Погляд у безодню (Прочитання «Землі» Ольги Кобилянської). *Українська мова та література*. 2009. №1(113). С. 3-5.

57. Печарський А. Психоаналітичний аспект української белетристики першої третини ХХ сторіччя. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 466 с.
58. Побірченко Н. Традиції родинного виховання в контексті сучасності. URL:https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/26/visnuk_24.pdf (дата звернення: 15.04.2025)
59. Поліщук Я. І ката, і героя він любив... Михайло Коцюбинський: літературний портрет. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 304 с.
60. Поліщук Я. «Пейзаж людини» від Михайла Коцюбинського. *Дивослово*. 2004. №10. С. 14-20.
61. Рудецька Н. Образ бунтаря у творах І.Нечуя-Левицького «Микола Джеря» та Панаса Мирного й І. Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» URL: <http://.com.ua/pages/view/472>. (дата звернення: 15.04.2025)
62. Сандер І. Соціум проти особистості : драма Чіпки Варениченка (роман Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні ?»). *Філологічні зошити. Літературознавство : зб. студ. наук. ст.* Рівне : РДГУ, 2017. Вип.V. С. 69-72.
63. Саяпіна Т. Міфопоетика календарного свята у творах Михайла Коцюбинського. *Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету*. Вип. VII. Рівне: РДГУ, 1999. С. 27-34.
64. Семенко Л. Дискурс родинного життя у творі Ольги Кобилянської «Земля». URL: <http://www.google.com.ua/url/Fjournal.kdpu.edu.ua> (дата звернення: 15.04.2025)
65. Смолякова О. Методика роботи над словом при вивченні повісті О. Кобилянської «Земля». *Творчість Ольги Кобилянської у контексті української та світової літератури (до 125-річчя з дня народження письменниці)*. Чернівці, 1988. Ч. 1. С. 154-156.
66. Степико М. Українська ідентичність: феномен і засади формування. Київ : НІСД, 2011. 336 с.

67. Студілко О., Урсані Н. Трансформація життійного жанру у художній інтепретації Г. Квітки-Основ'яненка (повість «Маруся»). *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. Вип.12. Т.2. 2020. С.268-273.
68. Тимків Р. Роль і місце авторської позиції у романі Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?...» *Українська література*. 2005. № 10. С. 21-25.
69. Ткачук М. Художній наратив роману «Земля» Ольги Кобилянської. URL: <http://philology.knu.ua/files/library/folklore/39/25.pdf> (дата звернення: 15.10.2024)
70. Трофименко В. Творчість Г. Квітки-Основ'яненка і західноєвропейська просвітительська естетика. Суми: СДПУ, 2000. 38 с.
71. Турчин М. Пропаща доля внука: ще одне прочитання образу Чіпки. *Дивослово*. 2004. № 9. С. 23-25.
72. Українська література. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Р. Мовчан та ін. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/> (дата звернення: 15.04.2025)
73. Ушкалов Л. Григорій Квітка-Основ'яненко. Харків: Фоліо, 2016. 119 с.
74. Ушкалов Л. Реалізм – це есхатологія: Панас Мирний. Харків: ПСТ, 2012. 120 с.
75. Чик Д., Чик О. Жінка у візії Григорія Квітки-Основ'яненка: гендерний аспект. URL: <http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/eng/archive/1/8.pdf> (дата звернення: 15.04.2025)
76. Черначук О. Любовний наратив крізь призму сентименталізму (за повістю Григорія Квітки-Основ'яненка «Маруся»). *Українська література в культурологічному аспекті: матеріали науково-практичного семінару*. Вип. IV. Рівне : РДГУ, 2024. С.29-30.
77. Черначук О. Трагедія родинних взаємин у художньому світі Ольги Кобилянської *Українська література в культурологічному аспекті: матеріали науково-практичного семінару*. Вип. V. Рівне : РДГУ, 2025. С.41-43.

78. Шапочка М. Повість О. Кобилянської «Земля». Проблематика, психологізм і символізм твору. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2013. № 13. С. 6-10.
79. Юдицька І. Івоніка батько Авеля і Каїна (За повістю Ольги Кобилянської «Земля»). *Українська мова та література*. 2008. №9. С. 21-24.
80. Юрчук О. У тіні імперії: Українська література у світлі постколоніальної теорії. Київ: Академія, 2013. 224 с.
81. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. Київ: Знання, 2006. 342 с.
82. Янковська Ж. Фольклоризм як засіб індивідуалізації образів у повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся». *Гендерна проблематика та антропологічні горизонти*. Острог, 2012. С.136-145.